

GALATA MEVLEVÎHÂNESİ

Galata'da 1491'de kurulan
İstanbul'daki
en eski Mevlevî âsitânesi.

Fâti̇h Sultan Mehmed ve II. Bayezid devri ricâlerinden İskender Paşa tarafından 897'de (1491) kurulmuştur. Kulekapısı Mevlevîhânesi adıyla da anılır. Zaman içinde çeşitli eklerle genişletilerek tam bir tarikat külliyesi niteliğine bürünen mevlevîhâne, İskender Paşa'ya ait av çiftliğinin bir kesiminde, muhtemelen H. Theodoros Manastırı'nın kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. İskender Paşa'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan 12 Muharrem 897 (15 Kasım 1491) tarihli vakfiyesinde, Vize'de bulunan gayri menkullerini mevlevîhâneye vakfettiği, vakfın tevliyetini de mevlevîhânenin şeyhlerine şart koştuğu belirtilmektedir.

Osmanlı kaynaklarında "kıyâmet-i suğrâ" olarak anılan 1509 depreminde Galata Mevlevîhânesi'nin de hasar gördüğü tahmin edilebilir. Mevlevîhâne, dördüncü postnişin Mesnevîhan Mahmud Dede'nin (ö. 955/1548) vefatından sonra sahihsiz kalarak harap olmuş, bir süre Halvetî zâviyesi, daha sonra da medrese olarak kullanılmıştır. XVII. yüzyılın başlarında Konya'daki çelebilik makamınca görevlendirilen Şeyh Sırrı Abdî Dede, meşihatını üstlendiği mevlevîhâne 1017 (1608) yılında büyük bir onarım gerçekleştirmiştir. XVII. yüzyılın ilk yarısında Tersane ve Matbah Emîni İsmâil Ağa da mevlevîhâne imar faaliyetinde bulunmuş, Matbah Emîni Hasan Ağa avlusunda bir çeşme yaptırmıştır.

Galata Mevlevîhânesi 1179 (1765) yılında çıkan büyük Tophane yangınında harap olmuş, dönemin padişahı III. Mustafa, Yenişehirli Osman Efendi'yi bina emîni tayin ederek burayı yeniden inşa ettirmiştir. Mevlevîhânenin yerleşim düzeninde önemli değişikliklerin yapıldığı diğer yenileme ise Mevlevî muhibbi III. Selim'in eseridir. III. Selim'in tahta çıkışı sırasında mevlevîhânenin postnişini olan ünlü divan şairi Şeyh Galib'in, tekkenin tamire muhtaç olduğunu "Kasîde-i Tannâne" adlı manzummesine ilâştirdiği bir arzuhal ile padişaha bildirmesi üzerine III. Selim 1206'da (1791-92) mevlevîhâne binalarını yenilemiştir. Bu arada semâhâne bir hünkâr mahfiliyle donatılmış, Reîsülküttâb Mehmed Râ-

şid Efendi'nin uzak bir kaynaktan getirttiği suyu padişah mevlevîhâneye bağışlamıştır.

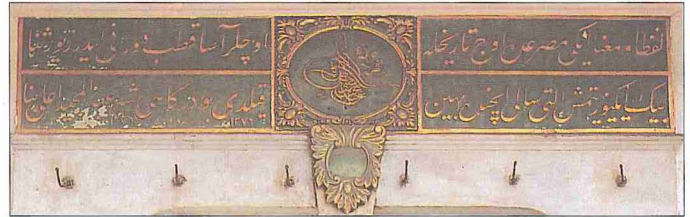
Mevlevîhâne XIX. yüzyılda da birçok yenileme, onarım ve tâdilât yapılmıştır. Bunların ilki, II. Mahmud devrinin ünlü simalarından Hâlet Efendi'nin 1234'te (1819) gerçekleştirdiği imar faaliyetidir. Hâlet Efendi, günümüzde mevcut cümle kapısı ile yanında sebil, çeşme, muvakkithâne ve kütüphane-mektepten oluşan sebilküttâbı, yine cümle kapısına bitişik olan kendi türbesini inşa ettirmiş, avluyu mermerle kaplatmış, dedegân hücrelerini onartmış, ayrıca mevlevîhânenin mesnevi şârihi Ankaravî Şeyh İsmâil Rusûhî Dede ile Şeyh Galib Dede'nin gömülü oldukları türbeyi yeniden yaptırmıştır. Mevlevîhâne 1239'da (1824) bir yangın daha geçirmiş, mescid, matbah-ı şerif ve dokuz adet hücre ortadan kalkmıştır. Şeyh Seyyid Kudretullah Dede tarafından 1244'te (1828) sadâret makamına hitaben kaleme alınan arzuhalde, yangının üzerinden dört yıl geçmesine rağmen dervişlerin hâlâ çadırlarda barındıkları ve çadırların yıpranmış olduğu belirtilerek gereğinin yapılması istenmektedir. Bunun üzerine çadırları yenileyen II. Mahmud 1250'de (1835) mevlevîhâneyi yeniden inşa ettirmiştir.

II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan 1263'te (1847) mevlevîhâneye sarnıç, şadırvan ve çamaşırhane birimlerini ekletmiş, Abdülmecid ise 1268'de (1851-52) avludaki Hasan Ağa Çeşmesi'ni tamir ettirmiş, ertesi yıl matbah-ı şerifi, 1276'da da (1859-60) semâhaneyi, selâmlığı ve dedegân hücrelerini içine alan ana binayı bugünkü şekliyle yeniden yaptırmıştır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında, muhtemelen Kudretullah Dede'nin vefatını (1288/1871) ve Hâlet Efendi'nin yaptırdığı açık türbeye defnini müteakip bu türbenin yerine kapalı bir türbe inşa edilmiştir. Mevlevîhâne, II. Abdülhamid ve V. Mehmed Reşad devirlerinde de küçük kapsamlı onarımlar geçirmiştir.

Tekkelerin kapatılmasından (1925) sonra mevlevîhânenin ana binası halkevi, sebilküttâb ise karakol olarak kullanılmıştır. Bir ara avluya bir ilkokul inşa edilmesi düşünülmüşse de bu gerçekleşmemiştir. 1945-1947 arasında belediye tarafından hazîrenin Şahkulu Bostanı sokağı üzerindeki doğu kesimi kaldırılarak yerine Beyoğlu Evlendirme Dairesi yaptırılmış, bu arada semâhânenin girişindeki ahşap türbeler, harem bölümü, matbah-ı şerif ve diğer bazı müstemlât ortadan kaldırılmıştır.

Galata Mevlevîhânesi resmî kurumların ilgisizliğine rağmen Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu ile bu kuruma bağlı İstanbul'u Sevenler Grubu'nun, özellikle Reşit Saffet Atabinen ile Hamdullah Suphi Tanrıöver'in çabaları sayesinde kısmen de olsa günümüze gelebilmiştir. Birçok girişimin sonucunda mevlevîhânenin 1946'da bütün birimleri bir Mevlevî kültürü müzesine dönüştürülmesine karar verilmiş ve mülkiyeti vakıflardan Millî Eğitim Bakanlığı'na intikal etmiştir. Mevlevîhânenin müzeye dönüştürülmesi yirmi yıllık bir gecikmeyle gerçekleşebilmiş, dört yıl süren geniş kapsamlı onarım çalışmaları sonunda Divan Edebiyatı Müzesi adıyla 27 Aralık 1975'te ziyarete açılmıştır (bk. DİVAN EDEBİYATI MÜZESİ).

Galata
Mevlevîhânesi'nin
semâhânesiyle
giriş kapısı
üzerindeki
Sultan
Abdülmecid
devrine
ait kitâbe

Galata Mevlevihânesi, Mevlevî kültürünün gelişmesi bakımından en verimli ocaklardan biridir. İstanbul'daki Mevlevî âsitânelerinin en kıdemlisi olan bu mevlevihânenin postnişinleri ve mensupları arasında tasavvuf, klasik mûsiki ve divan edebiyatı tarihinde önemli yerleri olan birçok sima bulunmaktadır.

Mukabele günleri salı ve cuma olan Galata Mevlevihânesi'nin meşâyih silsilesinde, kuruluşundan XVII. yüzyıl başlarında Sırrı Abdi Dede tarafından ikinci defa ihyasına kadar geçen süreye ilişkin bazı aydınlatılmamış hususlar bulunmaktadır. Mevlevihânenin tarihçesine ilişkin kaynakların çoğunda Divane Mehmed Çelebi (ö. 951/1544'ten sonra) ilk postnişin olarak gösterilir. Bu kaynaklarda, mevlevihânenin yerinde bulunan İskender Paşa Çiftliği'nde misafir edilen Divane Mehmed Çelebi'nin İstanbul'dan ayrılırken meşihat görevini halifelerinden Sinoplu Ali Safâî Dede'ye bıraktığı nakledilmektedir. Ancak İskender Paşa'nın vakfiyesinde, mevlevihâne şeyhlerine meşrut olan tevliyetin Şeyh Yunus Efendi'ye bırakıldığı belirtilmektedir. Vakfiyedeki bu kayıt esas alınıp Galata Mevlevihânesi'nin ilk şeyhi olarak Yunus Efendi'yi kabul etmek, kendisinden sonra Divane Mehmed Çelebi, Ali Safâî Dede ve Mesnevîhan Mahmud Dede'nin posta geçtiklerini söylemek mümkündür.

Mevlevihânenin ikinci bânisi olan Sırrı Abdi Dede'nin meşihati 1019 (1610-11) yılında Konya Dergâhi postnişini Bostan Çelebi tarafından kaldırılmış, yerine Ankaravî İsmâil Rusûhî Dede (ö. 1041/1631) tayin edilmiş, Sırrı Abdi Dede Kasımpaşa'da kendisine ait bir bostanın içinde yeni bir mevlevihâne (Kasımpaşa Mevlevihânesi) yaptırmıştır. Ankaravî'den sonra Galata Mevlevihânesi'nin meşihati sı-

rasiyla şu zatlara intikal etmiştir: Adem Dede (ö. 1062/1652); divan şairi Arzî Mehmed Dede; Mevlânâ neslinden olan ve kısa bir süre Galata Mevlevihânesi'nin postunda bulunduktan sonra Konya'daki çeşibilik makamınca 1080'de (1669) meşihati kaldırılan Derviş Çelebi; daha önce Beşiktaş Mevlevihânesi'nin meşihatında bulunan ve 1082 (1671-72) yılı civarında Galata Mevlevihânesi'nden Yenikapı Mevlevihânesi'nin meşihatına tayin edilen Nâci Ahmed Dede; tekrar Derviş Çelebi; Mesnevîhan Gavsî Ahmed Dede; Gavsî Ahmed Dede'nin damadı, ünlü bestekâr ve neyzen Kutbünnâyî Osman Dede; Gavsî Ahmed Dede'nin torunu ve Osman Dede'nin oğlu Sırrı Abdülbâki Dede; Halep, Kasımpaşa ve Yenikapı mevlevihânelerinde şeyhlik yapmış Sâfi Mûsâ Dede'nin oğlu olan, kendisi de önce Kasımpaşa, sonra babasının yerine Yenikapı, Sırrı Abdülbâki Dede'nin vefatı üzerine de Galata Mevlevihânesi'nin meşihatını üstlenen Mehmed Şemseddin Dede; Şemseddin Dede'nin kardeşi İsâ Dede; Sâfi Mûsâ Dede'nin damadı, M. Şemseddin Dede ile İsâ Dede'nin eniştesi olan Selim Dede; Sâfi Mûsâ Dede'nin torunu (kızının oğlu), Selim Dede'nin oğlu olan ve daha önce Kasımpaşa Mevlevihânesi'nin şeyhliğini üstlenen Mehmed Sâdık Dede; Kahire Mevlevihânesi'nin meşihatından Galata Mevlevihânesi'nin meşihatına tayin edilen ve 1195'te (1781) meşihati kaldırılan Şamlı Abdülkâdir Dede; Mevlânâ Dergâhi'nin aşçı dedesi olan Hüseyin Dede; meşihati 1201'de (1786-87) kaldırılan Bakkalzâde Ali Dede; 1205 (1790-91) yılında, Üsküdar Mevlevihânesi'ni kurmak amacıyla meşihat görevini bırakan Sultanazâde Halil Numan Dede; tekrar posta geçen ve 1205'te (1790-91) meşihati kaldırılan Bakkalzâde Ali Dede; Galata

Mevlevihânesi'nin meşihatına tayin edilen, ancak İstanbul'a varamadan Kütahya'da vefat eden Şemsî Dede; Yenikapı Mevlevihânesi'nden yetişen ve Ebûbekir Çelebi tarafından Galata Mevlevihânesi'nin meşihatına tayin edilen ünlü divan şairi Galib Dede; Mehmed Rûhî Dede; vefatından bir yıl önce Beşiktaş Mevlevihânesi'nin şeyhliğini üstlenen Trabıusşamlı Mahmud Dede; Seyyid Kudretullah Dede; Kudretullah Dede'nin oğlu olan, devrinin ileri gelen mûsikîşinaslarından Mehmed Atâullah Dede ve Gelibolu Mevlevihânesi şeyhi Hüseyin Azmi Dede'nin oğlu son postnişin Ahmed Celâeddin Dede.

Galata Mevlevihânesi, kırlarla ve kocularla kaplı olan çevresi zaman içinde iskân edilerek mesire niteliğini bütünüyle yitirmiştir. Galata surları ile mevlevihâne arasında uzanan yamaçlar XVI ve XVII. yüzyıllarda Yazıcı (Müeyyedzâde Mehmed Efendi) ve Şahkulu mescidlerinin mahalleleriyle dolmuş, daha sonra Osmanlı Devleti'nin ekonomik hayatında gitgide nüfuzlarını arttıran Levanten zümresi Galata surlarının dışına taşarak Pera (Be-yoğlu) semtini oluşturmuş, XIX. yüzyılda Pera'daki kâgir Levanten mahalleleri mevlevihânenin çevresini kuşatmıştır. Sonuçta, kurulduğu dönemin tabii çevresine olduğu kadar temsil ettiği uygarlığa da oldukça yabancı bir doku içinde sıkışıp kalan Galata Mevlevihânesi, İstanbul'u ziyaret eden ve sefârethânelerle otellerin bulunduğu Pera'da ikamet eden yabancıların âdeta klasik uğraklarından biri olmuştur. Öyle ki, çeşitli Batı ülkelerinde basılmış olan seyahatnâmeler içinde Galata Mevlevihânesi'nden söz etmeyen hemen hemen yok gibidir. Hatta XIX. yüzyıla ait turist rehberlerinde mevlevihâne muhakkak görülmesi gerekli yerler arasında zikredilmektedir.

XVII. yüzyıl başlarından itibaren birçok defa tamir gören ve yenilenen, çeşitli ek bölümlerle donatılarak küçük bir külliye niteliğine bürünen Galata Mevlevihânesi, III. Selim'in 1206'da (1791-92) gerçekleştirdiği yenileme sonucunda ana hatlarıyla bugünkü yerleşim düzenine kavuşmuş, mevlevihâneyi oluşturan binalar ise XIX. yüzyıl içinde son şekillerini almışlardır.

Mevlevihânenin kuzey sınırını oluşturan Galipdede caddesi üzerinde cümle kapısı, bunun sağında Hâlet Efendi'nin yaptırdığı sebilküttâb, solunda ise Hâlet

Galata
Mevlevihânesi
semâhânesinin
içinden
bir görünüş

Efendi'nin kendisi için inşa ettirdiği türbenin yerine yapılan Kudretullah Efendi Türbesi ve bir dizi dükkân sıralanmaktadır. Cümle kapısını takip eden üstü açık geçit, ortasında Divane Mehmed Çelebi'nin diktiği rivayet edilen servinin yükseldiği zemini taş döşeli avluya ulaştırır. Avlunun güneyinde semâhâneyi, şeyh dairesiyle dedegân hücrelerini barındıran ana bina, batısında sarnıçla şadırvan, kuzeybatı köşesinde mutfak binasının kalıntıları ile çamaşırhane, kuzeyinde sırtını sebil-küttâba dayayan Hasan Ağa Çeşmesi, doğusunda Şeyh İsmâil Rusûhî ve Şeyh Galib dedelerin gömülü oldukları türbe, bunun kuzeybatı köşesine bitişik çilehâne ile hazîre yer almaktadır. Arsanın avluya göre çukurda kalan güneybatı kesiminde bulunan harem dairesi günümüze intikal etmemiştir. Haremle ana binanın arasında, muhtemelen meydân-ı şerif mekânı ile bir grup dedegân hücrelerini barındıran ufak bir kanadın varlığı tesbit edilmektedir.

Cümle kapısı ile bunu iki yandan kuşatan Hâlet Efendi Sebil-küttâbı ve Türbesi bir mimari bütünlük meydana getirir. Osmanlı empire üslûbunun en erken tarihli örneklerini oluşturan bu kâgir yapıların cepheleri beyaz mermer kaplıdır. Cümle kapısının açıklığı yanlardaki binalara oturan bir basık kemerle geçilmiş, kilit taşı çıkıntılı olan kemer her iki yüzde de birer kitâbeyle taçlandırılmıştır. Kapının dış yüzündeki kitâbe, II. Mahmud'un 1250 (1834-35) yılında mevlîhâneyi yeniden inşa ettirmesi sırasında konmuş, ortasındaki beyzî madalyonun içine hükümdarın tuğrası yerleştirilmiştir. Manzum kitâbenin metni Mehmed Lebîb'e, ta'lik hattı Yesârîzâde Mustafa İzzet'e aittir. Kapının avluya bakan iç yüzünde ise mevlîhânenin III. Selim tarafından 1206 (1791-92)

yılında yenilendiğini belgeleyen, asıl yerinin 1234'ten (1819) önceki cümle kapısının dış yüzü olduğu anlaşılan bir kitâbe bulunmaktadır. Bu kitâbe de manzum ve ta'lik hatlı olup metni Şeyh Galib'indir.

Zemin katı sebil-çeşme ikilisiyle muvakkithâneye, üst katı kütüphane-mek-tep mekânına tahsis edilmiş olan sebil-küttâb Osmanlı mimari tarihinde türünün son örneğidir. Yapının Galipdede caddesine bakan kuzey cephesiyle avluya uzanan geçit üzerindeki doğu cephesi pilastrlarla hareketlendirilmiş, bunların arasında kalan yüzeylere dikdörtgen açıklıklı, madenî şebekeli pencereler açılmıştır. Kuzey cephesindeki çeşme, sebil pencereleriyle aynı boyutlarda bir niş içine alınmış, çeşmenin ayna taşı köşeleri rozetlerle süslü dikdörtgen bir çerçeveyle kuşatılmış, ortadaki beyzî madalyon bir fiyonkla bu çerçeveye bağlanmıştır.

Üst katta, kütüphane-mek-tep mekânının güneyinde avluya bakan bir giriş bölümü vardır. Osmanlı sivil mimarisindeki hayatları andıran bu bölüm, kare kesitli ince sütunlara ve konpozit başlıklara oturan sepet kulpu biçiminde kemerlerle dışarıya açılır. Hasan Ağa Çeşmesi'nin üstünde kalan alan, kesme köfeki taşından kare kesitli babalar ve demir parmaklıklarla kuşatılarak bu giriş bölümüne dahil edilmiştir. Birbirini takip eden, dikdörtgen planlı iki birimden meydana gelen kütüphane-mektebin girişi üzerinde Hâlet Efendi'nin Mevlânâ'ya hitaben söylediği, Yesârîzâde'nin ta'lik hattı ile yazılmış bir dörtlük göze çarpar. Toplam yedi adet pencereden ışıktan alan kütüphane ile bunun önündeki giriş bölümü aynalı tonozlarla örtülmüş, söz konusu tonoz birimleri kurşun kaplı ortak bir çatı altına alınmıştır.

Cümle kapısının solunda Hâlet Efendi'nin kendisi ve aile fertleri için yaptırdığı, sonradan yerine Şeyh Kudretullah Efendi Türbesi'nin yapıldığı açık türbe, sebil pencereleriyle aynı boyutlarda açıklıkların sıralandığı bir duvardan meydana gelmekteydi. Antik Yunan ve Roma mimarilerindeki propileleri andıran bu türbe, aynı yıllarda Yenikapı Mevlîhânesi civarında Hâlet Efendi'nin inşa ettirdiği Aşçı Ahmed Dede Türbesi ile büyük benzerlik göstermektedir.

Kudretullah Dede Türbesi, Seyyid Kudretullah Dede ile eşi Emine Hanım'a, oğlu ve halefi Seyyid Mehmed Atâullah De-

de'ye ve Selânik Mevlîhânesi postnişinlerinden *Menâkıb-ı Mevlânâ* müellifi Şeyh Ubeydullah Dede'ye ait ahşap sandukaları barındırmaktadır. Bu türbenin cadde üzerindeki pencerelerinden birinin önünde, Hâlet Efendi'nin başının gömülü olduğu yerde kitâbeli bir şâhîde bulunmaktadır.

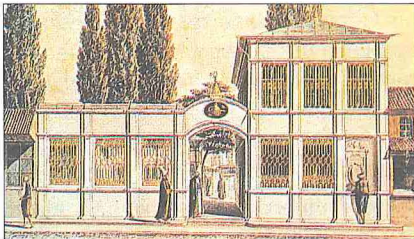
Kare planlı yapının dükkânlarla bitişen doğu duvarı sağır bırakılmış, diğer üç duvarda üçer adet yuvarlak kemerli açıklık meydana getirilmiş, bunlardan güneydoğu köşesindeki giriş, diğerleri pencere olarak değerlendirilmiştir. Mekânı örten tekne tonoz dışarıdan birbiri üzerine bindirilmiş mermer levhalarla kaplanmış, Osmanlı mimarisinde bir başka benzeri bulunmayan bu ilginç örtü, taştan yontulmuş destarlı bir Mevlî sikkesiyle taçlandırılmıştır. Türbenin cephelerinde, Abdülaziz döneminin eklektik zevkini yansıtan bezeme ayrıntıları, empire üslûbuna özgü yalınlığı sergileyen cümle kapısı ve sebil-küttâbla tezât oluşturur.

Önceleri ahşap olduğu bilinen, Hâlet Efendi tarafından muhtemelen 1819'da kâgir olarak yeniden inşa ettirilen türbede Ankaravî İsmâil Rusûhî, Şeyh İsâ, eniştesi ve halefi Selim, Şeyh Mehmed Ağa, Şeyh Galib ile halefi Mehmed Rûhî dedeler gömülüdür. Dikdörtgen planlı yapı, malzeme ve inşaat tekniği açısından diğer türbe ile aynı özelliklere sahiptir.

Mevlîhânenin hazîresinin türbeler arasında kalan küçük kesimi "hadîkatü'l-ervâh", ana binanın doğusunda kalan ve Beyoğlu Evlendirme Dairesi'nin yapımı sırasında bir bölümü ortadan kalkan büyük kesimi ise "hâmûşân" olarak adlandırılmıştır. Her iki kesim de avludan kesme köfeki taşı örgülü kısa bir istinat duvarı ile ayrılmış, bu duvarın üzerine aynı malzemeden kare kesitli babalara oturan demir parmaklıklar yerleştirilmiştir. Hâmûşânın girişinde duvara yerleştirilmiş olan ta'lik hatlı manzum kitâbe, 1061 (1651) yılında Tersane ve Matbah Emîni İsmâil Ağa'nın mevlîhânedeki gerçekleştirdiği imar faaliyetlerini belgelemektedir. Hazîrede Mevlî kültürünün, divan edebiyatının, hat sanatının seçkin simalarından başka bazı ileri gelen devlet adamları da gömülüdür.

Hadîkatü'l-ervâhın istinat duvarı üzerindeki basık kemerli bir kapıdan geçilerek basamaklarla günümüzde zemini

Galata Mevlîhânesi'nin ön cephesini gösteren XVIII. yüzyıla ait gravür (Divan Edebiyatı Müzesi, nr. 332/1)

Âdile Sultan'ın Galata Mevlevîhânesi avlusunda yaptırdığı şadırvan ve Hasan Ağa Çeşmesi

su ile dolu olan beşik tonozlu çilehâne-ye inilir. Kemerin üzerinde, Şeyh Galib tarafından konduğu anlaşılan ve bu mekânın özellikle İsmâil Rusûhî Dede tarafından kullanılmış olduğunu ima eden, derviş Selim Recâî'nin sülûs hattı ile yazılmış tek beyitlik bir kitâbe yer alır. Bu mekânın, Bizans döneminde mevlevîhânenin yerinde bulunan manastıra ait bir ayazma olması kuvvetle muhtemeldir.

Hasan Ağa Çeşmesi'nin sebilküttâba dayanan gövdesi kesme köfeki taşı ile örülmüştür. Sivri kemerli nişin üzerine yaptırılan adıyla inşa tarihini (1059/1649) veren, metni Nisârî mahlaslı bir şaire ait ta'lik hatlı manzum kitâbe yerleştirilmiştir. Bunun üzerinde de Abdülmecid'in 1268 (1851-52) yılında çeşmeyi tamir ettirmesi sırasında konulan, metni Zîver Paşa'ya ait ta'lik hatlı diğer bir manzum kitâbe bulunmaktadır. Adı geçen padişahın beyzî bir çelenk içine alınmış olan tuğrası bu kitâbeyi taçlandırmaktadır.

Sarnıçla bunun üzerindeki platformda yer alan şadırvan Âdile Sultan tarafından 1263'te (1847) yaptırılmıştır. Sarnıç silindirik biçiminde bir kuyu bileziğiyle donatılmış ve bileziğin yüzeyi dalgalı şerit kabartmaları ile bezenmiştir.

Şadırvan, sekizgen prizma biçiminde bir hazne ile bunun çevresinde sıralanan sekiz adet yuvarlak sütundan ve bunlara oturan sekizgen piramit şeklinde bir ahşap çatıdan meydana gelmektedir. Musluklar beyzî madalyonlar içine alınmış, çatı kurşunla kaplanmış ve tepesine dal sikke biçiminde bir ahşap sikke oturtulmuştur. Sarnıcın, metni Zîver Paşa'ya, ta'lik hattı Mehmed Rifat'a ait olan manzum kitâbesi batı yönündeki kor-

kuluk duvarına yaslanmış olarak durmaktadır. Kitâbe levhası, beyzî bir madalyon içinde bulunan Abdülmecid tuğrası ile taçlandırılmış, bu madalyon, içinden çiçeklerin fışkırdığı bereket boynuzları ve "Sultan Mahmud güneşi" tabir edilen ışın demetleriyle kuşatılmıştır.

Mevlevîhânenin matbah-ı şerifinden günümüze, Galipdede caddesi üzerindeki dükkânların arkasına bitişen kuzey duvarı dışında herhangi bir şey intikal etmemiştir. Ocağın üzerinde, aşçı dedenin gayreti sonucunda 1269'da (1852-53) Abdülmecid tarafından yenilendiğini belgeleyen bir kitâbenin bulunduğu bilinmektedir.

Dikdörtgen planlı, beşik tonoz örtülü küçük bir mekân olan çamaşırhânenin avluya bakan doğu cephesinde ortada dikdörtgen açıklıklı giriş, yanlarda sepet kulpu kemerli birer pencere vardır. Kuzeybatı köşesindeki ocağın yanında bir takım nişler sıralanmaktadır.

Semâhâne, şeyh dairesini (selâmlık) ve dedegân hücrelerini barındıran ana bina zaman içinde yaklaşık beş defa yeniden inşa edilmiş, birçok onarım ve tâdilât geçirmiştir. 1491'de yaptırılan ilk binanın mimari özellikleri tesbit edilememiştir. Buna karşılık, mevlevîhânenin yabancıların uğrağı olması sayesinde, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yapının merkezindeki semâhânenin iç tasarımını belgeleyen çok sayıda gravür ve yağlı boya resim bulunmaktadır. Bu gravür ve resimlerden semâhânenin 1608'den günümüze kadar ana hatlarıyla aynı tasarıma sahip olduğu, sekizgen planlı semâ alanı ile bunu kuşatan iki katlı mahfilleri barındırdığı, ancak mimari ay-

rıntıların ve süsleme programının dönemin zevkine bağlı olarak şekillendiği anlaşılmaktadır.

Abdülmecid tarafından 1276'da (1859-60) Menas Kalfa'ya yaptırılan bugünkü bina dikdörtgen (28 × 19 m.) bir alanı kaplar. Kâgir bir bodrum üzerine oturan iki ahşap kattan meydana gelen yapının bütün kapı ve pencereleri dikdörtgen açıklıklıdır. Bodrum katındaki pencereler basit demir parmaklıklarla donatılmış, çatı alaturka kiremitle kaplanmıştır.

Binanın avlu ile yaklaşık aynı kotta olan zemin katı ile üst katında kare planlı (18,50 × 18,50 m.) olan orta kesim asıl semâhâneye tahsis edilmiştir. Bunun doğusundaki kanada zemin katta kadınlar mahfili, üst katta yabancı misafirler mahsus mahfillerle bağlantılı bir takım mekânlar, semâhânenin batısında kalan kanada da zemin katta selâmlık bölümü, üst katta hünkâr ve çelebi mahfilleriyle bunlara bağımlı mekânlar (hünkâr kasrı) yerleştirilmiştir. Bodrum katında ise dedegân hücreleri yer almaktadır.

Avluya açılan ana giriş zemin katta kuzey cephesindedir. Aslında söz konusu girişin yanlardan iki türbe ile kuşatılmış, ahşap tavanlı bir eyvanın içinde yer aldığı bilinmektedir. 1937'den sonra çöken ve son onarımda ihya edilmiş olan bu ahşap türbeler yuvarlak kemerli kapılar ve pencerelerle donatılmışlardır. Bu türbelerde Arzî Mehmed, Gav-sî Ahmed, Kutbünnâyî Osman, Abdülbâki Sırrı ve Mehmed Şemseddin dedeler gömülmüştür. Türbelerin çökmesinden sonra ahşap sandukalar iptal edilerek kabirlerin baş uçlarına silindirik biçiminde mermer şahideler dikilmiştir.

Üç adet mermer basamakla çıkılan zemini mermer kaplı giriş eyvanında barok profilli, madenî kapaklı bir kuyu bileziği göze çarpar. Eyvanın sonunda önünde yine üç basamak bulunan, pilastırlı mermer sövelerle kuşatılmış giriş yer almaktadır. Köşelerinde küçük kavisler, ortasında da kilit taşı görünümünde bir kabara ile donatılarak çok basık bir kemer şeklinde tasarlanan üst söve başlığının üzerinde ortada Abdülmecid'in tuğrasını ihtiva eden beyzî bir madalyon, yanlara da 1276 (1859-60) tarihli kitâbe yerleştirilmiştir. Ta'lik hatlı manzum kitâbenin metni Zîver Paşa'ya aittir.

Yapının merkezinde yer alan ve iki kat boyunca yükselen esas semâhâne ke-

narları 5 m., yüksekliği 8,30 m. olan bir sekizgen prizma biçimindedir. Prizmanın köşelerinde, her iki katta da pâyeye görünümünde dikdörtgen kesitli ahşap taşıyıcılar vardır. Mihrabın bulunduğu kenar hariç diğer kenarlardaki açıklıklar daire kesitli, zemin katta iyon, üst katta kompozit başlıklı ahşap sütunlar tarafından üçe bölünmüştür. Ortadaki açıklık yanlardakilerin iki katıdır. Zemin katta semâ alanını kuşatan ve erkek seyircilere ayrılan maksûrelerin zemini bir seki ile yükseltilmiş ve yanlardan sütunlara dayanan oymalı ahşap korkuluklarla sınırlandırılmıştır. Sekizgenin doğu kenarındaki korkulukların üzerine mi'râciyye ve mesnevi kürsüleri yanyana oturtulmuştur. Semâhâne girişinin yanlarından hareket eden simetrik konumdaki iki merdiven üst katta, sekizgenin kuzey kenarını işgal eden mutrip maksûresine ulaştırır. Doğudaki merdivenin altına, dedegân hücrelerinin bulunduğu bodruma inen bir merdiven yerleştirilmiş, batıdaki merdivenin altı ise şerbethâne olarak değerlendirilmiştir. Şerbethânedeki maksûreye açılan bir servis penceresi vardır.

Kuzey cephesinin batı kesiminde, ana girişin sağında bulunan diğer girişin ardında iki kat yüksekliğinde beyzî planlı bir sofa yer alır. Bu sofanın duvarına yaslanan iki kollu merdiven, üst katta hünkâr mahfiliyle bağlantılı olan ve bir hünkâr kasrı niteliği arzeden mekânlarla Konya Mevlânâ Dergâhı postnişini olan çelebilere mahsus mahfile bağlanır. Merdiven kolları arasındaki kapıdan, birbirini takip eden iki mekândan ibaret şeyh dairesine geçilir. Yapının doğu cephesinde ise kadınlar mahfiline ait kapı yer alır. Bu bölüm, mevlevîhanelerin yanı sıra diğer tarikatlara ait tekkelerde de gözlenen gelenekleşmiş uygulamanın aksine zemin kata yerleştirilmiştir. Söz konusu mahfile semâhâne arasına, kadınların ancak ayakta durdukları takdirde mukabeleyi takip edebilecekleri yükseklikte kafesli pencereler yerleştirilmiştir.

Üst katta mihrap önü bölümü dışında, semâ alanını kuşatan ve birbirleriyle bağlantılı olan hünkâr mahfili, çebebi mahfili, mutrip maksûresi, yabancı misafirlere mahsus mahfil gibi çeşitli birimler arasında kapılarla bağlantı kurulmuş, söz konusu mahfillerin semâ alanına komşu olan kenarları korkuluk duvarları ile donatılmıştır. Mutrip maksûresi dışında kalan birimlerde korku-

luk duvarının üzerinde ahşap kafesler bulunmaktadır.

Bodrum katına batı cephesinin ekse-
nindeki kapıdan girilir. Bu katta, Türk sivil mimarisinin en köklü tasarım şeması olan dört eyvanlı planın uygulanmış olduğu dikkati çekmektedir. Doğubatı doğrultusunda uzanan kapalı avlu niteliğindeki dikdörtgen planlı sofanın her kenarında birer eyvan bulunur. Açıklığı ikişer ahşap sütunla geçilmiş olan bu eyvanların arasında da dedegânın ikamet ettiği hücreler sıralanır.

Birçok geç dönem tarikat yapısı gibi dış görünüşüyle bir ahşap konağı andıran ana binanın cephelerine hâkim olan sadelik yan kanatların ihtiva ettiği mekânlarda da devam eder. Buna karşılık semâhâne mekânında, Abdülmecid döneminin eklektik zevkini yansıtan mimari ayrıntılar ve süsleme öğeleri dikkati çeker. Semâ alanının sekiz dilime ayrılmış olan tavanında ve mihrap nişinde bulunan pastel renklerin kullanıldığı kalem işlerinde bu zevkin ürünü olan motifler gözlenir. Semâ alanını kuşatan ahşap sütunların, duvarların ve üst kattaki korkuluk duvarlarının üzerinde bulunan somaki taklidi boyalar da dönemin süsleme modasını yansıtır. Zamanında kafeslerin yüzeyinde çeşitli ağaçların serpiştirildiği manzara resimlerinin varlığı tesbit edilmektedir. Sonuçta mevlevîhânenin çekirdeğini oluşturan semâhâne mimari ayrıntıları, süsleme programı ve tavanın merkezinden sarkan büyük kristal avizesiyle bir tarikat yapısından çok çağdaş sarayları andıran dünyevî bir havaya bürünmüştür. İçinde bulunduğu mekânın yoğun süslemesiyle tezat oluşturan sade görünümlü ahşap minberde kapının ve köşkün köşelerine konurulmuş dal sikkeler dikkati çeker. Gerek minberde gerekse türbelerde karşılaşılan bu sikkeler, geç dönem tekkelerinde birtakım tarikat sembollerinin mimari bezemeye yansıtılmasına ilginç örnekler oluşturur.

BİBLİYOGRAFYA :

İskender Paşa Vakfiyesi, VGMA, II. nr. 181 (12 Muharrem 897/15 Kasım 1491); *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* 953 (1546), s. 222, nr. 1303; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 442; Naimâ, *Tarih*, I, 357; Sâkıb Dede, *Sefîne*, I, 39; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II/A, s. 85; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi*, II, 42-47; Vâsıf, *Tarih*, Bulak 1242, I, 217; *Âsitâne Tekkeleri*, s. 2, 11; *Mecmûa-i Cevâmi*, II, 30-31, nr. 57; Bandırmalızâde, *Mecmûa-i Tekâyâ*, İstanbul 1307, s. 4, 11; Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, s. 400-414; Hocaâzâde Ahmed Hilmi, *Ziyâret-i Evliyâ*, İstanbul 1325,

s. 70, 110, 118, 165; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 161-163, 269; Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhânesi* (haz. Yavuz Senemoğlu), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 103-105; Zâkir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ* (Tayşi), s. 43-45; E. Mamboury, *İstanbul: Rehber-i Seyyahîn*, İstanbul 1341, s. 358-361; İzzet Kumbacılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 51; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, II, 28-32; Şahabettin Uzluk, *Mevlevilikte Resim-Resimde Mevleviler*, Ankara 1957, s. 121-137, rs. 49, 75, 77, 79, 111, 114, 117, 120, 122, 126-128, 133, 135-136; Tahsin Öz, *İstanbul Câmileri*, Ankara 1965, II, 25; A. I. Doğan, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları: Tekkeler, Zâviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul 1977, s. 148-160; Can Kerametli, *Galata Mevlevîhânesi*, İstanbul 1977; R. Lichez — Z. Çelik, "The Dervish Tekkes of Istanbul: A Survey in Progress", *Essays in Islamic Art and Architecture*, Malibu 1981, s. 102; Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s. 111-112, 120-121, 337; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 257; K. Kreiser, "Zur wirtschaftlichen Grundlage der Istanbuler Mevlevîhânes am Beispiel des Konvents von Galata", *Osmanistische Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte: In Memoriam Vanko Boskov*, Wiesbaden 1986, s. 84-93; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 126-127; R. Lifchez, "The Lodges of Istanbul", *The Dervish Lodge*, Berkeley 1992, s. 101-113; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 295, nr. 394, s. 333, nr.445; Mustafa Özdamar, *Dersaadet Dergâhları*, İstanbul 1994, s. 158-161; Hasan Âli Yücel, "İstanbul'da Mevlevî Müzesi", *Vakit*, İstanbul 9 Şubat 1941; O. Ş. Uludağ, "Galata Mevlevîhânesi-Evlenme Salonu", a.e. (4 Ekim 1946); M. Esen, "Galata Mevlevîhânesi", a.e. (30 Eylül 1946); a.mlf., "Galata Mevlevîhânesi-Millî Kültür Sahası", *TOK Belleteni*, sy. 66 (1947), s. 11-12; Reşid Saffet Atabinen, "Galata Mevlevîhânesi", a.e., sy. 66 (1947), s. 10-11; Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "Galata Mevlevîhânesi", *Cumhuriyet*, İstanbul 31 Ağustos 1962; Semavi Eyce, "Semağ'da Mevlevîleri Tasvir Eden Bir Rus Gravürü", *Anıt*, sy. 30, Konya 1962, s. 1-4; Muzaffer Erdoğan, "Mevlevî Kuruluşları Arasında İstanbul Mevlevîhâneleri", *GDAAD*, sy. 4-5 (1976), s. 25-29; Erdem Yücel, "Galata Mevlevîhânesi", *TDİ*, I/2 (1979), s. 63-83; Atilla Çetin, "İstanbul'daki Tekke, Zâviye ve Hânkahlar Hakkında 1199 (1784) Tarihli Önemli Bir Vesika", *VD*, XIII (1981), s. 589; Hatice Aynur, "Saliha Sultan'ın Düşün Töreni ve Şenlikler", *TT*, XI/61 (1989), s. 35, nr. 69; Ekrem Işın, "İstanbul'un Mistik Tarihinde Mevlevîhâneler", *İstanbul*, sy. 4, İstanbul 1993, s. 121-125; a.mlf., "Mevlevîlik", *DBİstA*, V, 422-430; a.mlf. — M. Baha Tanman, "Galata Mevlevîhânesi", a.e., III, 362-367; Cem Dilçin, "Şeyh Gâlib'in Mevlevî-hânelerin Tamirine İlişkin Şiirleri", *Osm.Ar.*, XIV (1994), s. 29-76; M. Baha Tanman, "İstanbul Mevlevîhâneleri", a.e., XIV (1994), s. 177-183; İsmail Ünver, "Galata Mevlevîhânesi Şeyhleri", a.e., XIV (1994), s. 195-219; R. Ekrem Koçu, "Galata Mevlevîhânesi", *İst.A*, XI, 5912-5916; Ömer Tuğrul İnancı, "Mevlevî Musikisi ve Sema", *DBİstA*, V, 420-422.

